

Megújult a pécsi székesegyház nagyorgonája

A hangszer bemutatására 2009. szeptember 10–11-én, csütörtökön és pénteken került sor a Pécssett megrendezett Európai Katolikus Egyházzenei Konferencia keretében. A külföldi vendégek csütörtök este tekintették meg a hangszert. A péntek délelőtti magyar nyelvű bemutatót Mayer Mihály megyéspüspök köszöntője nyitotta meg, majd a kivitelező Pécsi Orgonaépítő Manufakúra Kft. képviselőjében Végh Antal orgonaépítő összefoglaló előadása hangzott el a hangszer történetéről és a 2006–2008-as átépítés koncepciójáról. Ezt követően Szamosi Szabolcs orgonaművész, a székesegyház orgonistája regisztercsaládonként és hangzascsoportonként mutatta be az elkészült alkotást, Budavári Attila ügyvezető igazgató pedig vetített képes előadással idézte fel az orgonaépítés folyamatát. A jelenlévők kipróbálhatták a hangszert, majd a püspöki palotában adott fogadást követően megtekintették az orgonaépítő műhelyt. Végh Antal előadásának szerkesztett formáját az alábbiakban közöljük:

„A pécsi székesegyház jelenlegi orgonáját első formájában Angster József pécsi orgonaépítő építette. Ez volt Angster századik hangszere, mely 1891-ben, a székesegyház Schmidt-féle átépítését követő ünnepélyes újraszteneléskor szolgált meg először. A hárommanuális, 46 regiszteres, mechanikus csúszkaladás, Barker-emelő orgona 1910-ig működött. Ekkor az Angster-orgonagyár a cég 700. opuszként a kor igénye szerint a regiszterek egy részének cseréjével és néhány regiszter menzúrájának kiigazításával átépítette, 48 regiszterre bővítette. Az orgona pneumatikus táskaladás szerkezetet és új játszóasztalt kapott. (Figyelemreméltó, hogy az átépítésig eltelt 19 év alatt az Angster-cég 600 orgonát épített.) Az I. világháborús rekvirálás az orgonát szerencsésen elkerülte, gróf Zichy Gyula püspök közbenjárására annak eredeti ón homlokzati sípjai megmaradtak. A ma is látható és három regiszterben megszólaló homlokzati sípok képezik Magyarországon legnagyobb, még a XIX. századból fenn-

maradt, ónból készült homlokzati sípállományát (a 16' B a legnagyobb síp). Az 1970-es évek első felében Stach Mihály, az államosított, majd megszüntetett Angster-orgonagyár szakembere vezetésével újabb átépítés történt, Hollai Keresztély művészi tervei nyomán. Az akkori lehetőségek kihasználásával és az új, sokoldalú koncertigények szem előtt tartásával az orgonát 26 változat beépítésével négymanuálusra és 71 regiszterre bővítették. Az átépítés során a szelőládákat elektropneumatikus kúpládákra cserélték, és ismét új játszóasztalt készítettek. 1991-ben a Váradi és Fia Orgonaépítők cég újította fel a hangszert, ekkor Koloss István elgondolása alapján változott a diszpozíció. 1997-ben a hangszerhez új, elgördíthető, digitális játszóasztal és vezérlő elektronika készült, mely által az országban elsőként itt valósult meg visszajátzó funkció. Az orgona elektronikáját 1997-ben és 2008-ban egyaránt Brenner Csaba pécsi villamosmérnök tervezte és kivitelezte.

A XXI. század küszöbét átlépve az orgona szerkezete korszerűtlenné és egyben megbízhatatlanná vált, hangzása felülbírálásra szorult. Megfogalmazódott annak az igénye, hogy az orgona műszaki és zenei értelemben egyaránt korszerű, hosszú távon pedig megbízható működésű legyen. Elkerülhetetlenné vált egy olyan átépítés elvégzése, amelynek során a teljes szerkezet és a sípanyag fele újonnan készül, míg az Angster-sípanyag restaurálható része és az orgonaszekrény — műemléki előírásoknak megfelelő helyreállítás után — megmarad a hangszerben.

Az átépítés teljes anyagi háttérének biztosítását a Pécsi Egyházmegye vállalta. Ezzel lehetővé vált, hogy az orgona a székesegyházi liturgikus szolgálaton túl az orgonairódalom minden eddiginél sokoldalúbb előadására alkalmassá váljon, különös tekintettel a romantikus orgonazenére.

Meg kell említenünk, hogy az orgona szerkezeti átépítése egy sor járulékos munka elvégzését tette szükségessé. A kórusfödém sta-

tikai megerősítése, a négy nyugati karzati ablak ölművevezetésének javítása, új külső ablakok készítése, a karzat falfestésének teljes letisztítása, az épületi elektromos hálózat karzati szakaszának cseréje, továbbá az orgonaszekrény teljes körű, asztalos, faszobrász és díszítőfestő restaurálása mind költségigényes szakmunka volt. Az orgona szerkezeti átépítésével és a járulékos munkákkal az Egyházmegye hatalmas kulturális beruházására vállalkozott, amire őszinte nagyrabecsüléssel tekintünk, és amit országos viszonyok között is kiemelkedő, követendő példának tartunk.

A hangzásbeli koncepció kidolgozása előtt alaposan felmértük az orgona sípanyagát, azonosítottuk a két Angster-orgonából fellelhető, illetve restaurálva újra beépíthető regisztereket, továbbá megvizsgáltuk a későbbi átépítés során bekerült sípanyag állapotát, funkcióját, majd összeállítottuk az új diszpozíciót. Ebben segítségünkre voltak orgonaművészek útmutatásai, a lebontás előtti orgonát ért kritikái, valamint a mai nyugat-európai orgonaépítéssel irányvonala. Az orgona hajdan volt tiszta romantikus hangzása az 1970-es átépítéskor kissé háttérbe szorult, korábbi gazdag vonóskara meglehetősen szegényessé vált. Alapvető célul tűztük ki a hangzás sokoldalúságának lehetőség szerinti megtartása mellett a romantikus jelleg megerősítését. Mivel a századik Angster-orgona még jól mutatja építőjének vonalmát a francia romantikus stílushoz, munkánk során ezt kívántuk a megmaradt sípanyagból mintegy előhívni, és új regiszterekkel kiegészíteni. Az egysíkúságot azonban szándékosan mellőztük, hiszen köztudomású, hogy Angster József hangszereinek stílusa korai orgonái után fokozatosan közeledett a német romantikához. A francia romantikus hangzás formálásában, az új regiszterek menzurálásában, a régi és új regiszterek intonációjában francia orgonaépítő kollégák (Bertrand Cattiaux és munkatársai) önzetlen segítségére is támaszkodhattunk.

Az orgonaépítészeti koncepció kialakításához figyelembe kellett vennünk meghatározó műemléki szempontokat: az orgona szekrénye, homlokzata semmiben nem térhetett el annak eredeti képétől, így a szekrényen belül kellett elhelyezni a pedál legnagyobb sípsorait, ami a lebontás előtt a szekrényen kívül, attól jobbra állt; a szekrényen pótolni kellett néhány időközben megváltoztatott apróságot; egyez-

tetni kellett az engedélyező műemléki hatósággal az orgonaszekrénybe alul középen beépítésre került új játszószekrény paramétereit.

A szelládarendszer ismét csúszkaladás lett. A főmű (I. man.), a Positif expressif (II. man.) és a Récit expressif (III. man.) külön basszus- és diszkantládákon foglal helyet, amit a művenkénti 17–19-es regiszterszámmal járó jelentős széli igény és a romantikában megkövetelt stabil szélnyomás tett szükségessé. A játéktraktúra kettős, mechanikus és elektromos rendszerű. Az orgonaszekrénybe beépített játszószekrénytől mechanikus traktúrával, a templomhajóban elhelyezett, gördíthető dobogóra állított játszóasztaltól elektromosan szólaltatható meg a hangszer. A regisztertraktúra és a kopulák rendszere elektromos. Az egész orgona diatonikus (c-cisz oldalas) belső elrendezésű, ami alól csak a homlokzati sípok ettől eltérő, eredeti elrendezése kivétel.

Az átépített orgona új alkatrészeinek (sípok, szelládák, szélrendszer, redőnysekretek, mechanika-alkatrészek, játszószekrény) elkészítését a hangszer 2006-os lebontása előtt egy évvel kezdtük el. A hangszer lebontásának és ismételt felépítésének idejét a járulékos munkákat végző társvállalkozók munkáihoz igazítottuk. Az ismét beépítésre szánt alkatrészeket a műhelyben restauráltuk, illetve felújítottuk, majd a régi és új alkatrészekből a műhelyben az orgonaszekrény kivételével felállítottuk az új orgonát. Ezt követte a székesegyházi összeállítás. Az intonációt a regiszterenként kiválasztott mintasípok helyszíni beállítása után a műhelyben és a templomban párhuzamosan végeztük.

Amikor az ember a saját munkáját — vagy inkább a felkínálkozó lehetőséget — utólag értékel, nem szabad szem elől veszíteni, hogy ma Magyarország székesegyházaiban többnyire korszerűtlen szerkezetű orgonák találhatók. A pécsin kívül csak a szombathelyi és a debreceni székesegyházban van mechanikus traktúrájú hangszer. (A protestáns egyházak püspöki székhelyein a debreceni református Nagytemplomban és a budapesti Deák téri evangélikus templomban szól mechanikus rendszerű orgona.) A többi híres, nem egyszer hatalmas, de legalábbis exponált orgona hangja többnyire ugyan kiváló, azonban e hangszerek mind elektropneumatikus vagy elektromos szerkezetűek.

Pécsnek tehát egy olyan ritka lehetőség adott meg, melynek köszönhetően az egyházmegye és a Dél-Dunántúl legnagyobb orgonája egyben a legkorszerűbb is lett. Ugyan mellékes szempont, mégsem kell véka alá rejteni: ezzel az átépítéssel a pécsi székesegyház orgonája ma Magyarország legnagyobb templomi mechanikus orgonája. (A méret ebben a szakmában fontos, de nem elsődleges szempont. Több nagyobb templomi és jó néhány nem templomi mechanikus orgona is van, az utóbbiak közé tartozik a budapesti Művészetek Palotája hangversenyorgonája.)

Ha már érintettem a Művészetek Palotájának orgonáját, meg kell említenem azt is, hogy rendkívül szerencsés volt a sorrend: sok mindent párhuzamosan végezhattünk a két nagyorgonán, de még több mindent végezhattünk a székesegyházi hangszeren azután, hogy elkészült egy még nagyobb s ráadásul egy német céggel közösen épített orgonánk, így sok-sok tapasztalathoz jutottunk. Úgy érzem, kitüntetett helyzetben lehettünk, és hogy azt, amennyire csak tudtuk, ki is használtuk. A két hangszer között számos párhuzam és analógia található.

Pécs 2010-ben Isztambullal és Essennel együtt Európa kulturális fővárosa lesz. Kicsit megkésve, de már építik az új Pécsi Konferencia- és Koncertközpontot. Sajnos, a koncertorgonát pénzhiány miatt kivették a tervecsomagból. A későbbi felépítés esélyének mérlegelésére nem vállalkozom. Hasonló reménybeli orgona a Liszt-terem tönkrement instrumentuma helyett építendő egyetemi oktató-, gyakorló- és

koncerthangszer. Értékelnünk és támogatnunk kell az ezekkel kapcsolatos szándékot és erőfeszítést. Végére is Pécs az ókor óta folyamatosan a régió kulturális központja, püspöksége ezer éves, az országban először itt létesült egyetem, és mai egyetemének művészeti karán orgona tanzak is működik.”

Az új orgona adatai:

a manuálklaviatúrák száma 4
(a manuálművek száma 5)

a regiszterek száma 81

- a fa ajaksípok száma 586
- a fém ajaksípok száma 4580
- a nyelvcsípok száma 935
- az összes síp száma 6101

a legnagyobb síp hossza 5 m

a legkisebb síp hossza (sípláb nélkül) 5 mm

a legnagyobb síp tömege 140 kg

a legkisebb síp tömege 14 g

az orgonaszekrény befoglaló méretei:

szélesség 8,8 m

mélység 4,3 m

magasság 10,0 m

a szélcsatornák teljes hossza 120 m

a játékmechanika teljes hossza 2100 m

az átépítéshez szükséges összes munkaidő
35 000 óra

A székesegyházi nagyorgona diszpozíciójának változásai 1890 és 2009 között:

	Angster opus 100	1889	I. átépítés Angster opus 700 B	1910
	III/46		III/48	
Pedal	Gr. Bourdon	32'	Gr. Bourdon	32' 1889
	Principalbass	16'	Principalbass	16' 1889
	Contrabass	16'	Contrabass	16' 1889
	Subbass	16'	Subbass	16' 1889
			Echobass	16'
	Apertabass	8'		
	Cello	8'	Principalbass	8' 1889
	Flautabass	8'	Flautabass	8' 1889
			Cello	8'
	Octavbass	4'		
	Bombarde	16'	Bombarde	16' 1889
	Tuba	8'	Tuba	8' 1889
	P + I		P + I	
	P + II		P + II	
	P + III		P + III	
I. man.	Pr. flauta	16'	Pr. flauta	16' 1889
	Principal	8'	Principal	8' 1889
	Flûte harm.	8'	Flûte harm.	8' 1889
	Fugara	8'	Fugara	8' 1889
	Capricorno	8'	Capricorno	8' 1889
	Bourdon	8'	Bourdon	8' 1889
	Flauta concava	8'	Salicional	8'
	Pr. octava	4'	Pr. octava	4' 1889
	Flauta tibia	4'	Flauta tibia	4' 1889
	Viola	4'	Viola	4' 1889

II. átépítés		1973	III. átépítés		1991	IV. átépítés		2008
Stach Mihály,			Váradi és Fia,			Pécsi Orgonaépítő		
terv: Hollai Keresztély			terv: Koloss István			Manufaktúra Kft.		
IV/71			IV/73			IV/81		
Gross bourdon	32'	1889	Gross bourd.	32'	1889	Bourdon	32'	1889
Prinzipalbass	16'	1889	Prinzipalbass	16'	1889	Principalbass	16'	1889
Kontrabass	16'	1889	Kontrabass	16'	1889	Kontrabass	16'	1889
Subbass	16'	1889	Subbass	16'	1889	Subbass	16'	1889
						Violon	16'	
Spitzflöte	8'		Spitzflöte	8'	1973			
Prinzipalbass	8'	1889	Prinzipalbass	8'	1889	Octavbass	8'	1889
Flötenbass	8'	1889	Flötenbass	8'	1889	Bourdon	8'	
						Cello	8'	
Choralbass	4'		Choralbass	4'	1973	Choral	4'	
Fernflöte	4'		Fernflöte	4'	1973			
Nachthorn	2'		Nachthorn	2'	1973			
Rauschpfeife 5x	5 1/3'		Rauschpf. 5x	5 1/3'	1973	Zinck 3x	5 1/3'	
						Mixtura 4x	2 2/3'	
Bombarde	32'		Bombarde	32'	1973	Bombarde	32'	
Posaune	16'		Posaune	16'	1973	Posaune	16'	1973
						Fagott	16'	
Trompete	8'		Trompete	8'	1973	Trompete	8'	1973
Clairon	4'		Clairon	4'	1973	Clairon	4'	1973
P + I			P + I			P + I		
P + II			P + II			P + II		
P + III			P + III			P + III		
P + IV			P + IV			P + IV		
						P + V		
P + II super			P + II super			P + II super		
P + III super			P + III super			P + III super		
Prinzipal	16'	1889	Prinzipal	16'	1889	Pr. flauta	16'	1889
Pommer	16'	1889	Pommer	16'	1889	Bourdon	16'	1889
Prinzipal	8'	1889	Prinzipal	8'	1889	Principal	8'	1889
Flûte harm.	8'	1889	Flûte harm.	8'	1889	Flûte harm.	8'	1889
Bourdon	8'	1889	Bourdon	8'	1889	Bourdon	8'	1889
Salicional	8'	1910	Salicional	8'	1910	Gamba	8'	
Oktav	4'	1889	Oktav	4'	1889	Oktav	4'	1889
Rohrflöte	4'	1889	Rohrflöte	4'	1889	Rohrflöte	4'	1889
Gemshorn	4'							
			Quint	2 2/3'		Quint	2 2/3'	
Superoktav	2'		Superoktav	2'	1973	Superoktav	2'	
Blockflöte	2'		Blockflöte	2'	1973			
Sesquialtera 2x	5 1/3'		Sesquialt. 2x	5 1/3'	1973	Sesquialt. 2x	5 1/3'	

HÍREK

Mixtura 3x	2 2/3'	Cornet 3-5x	8'
Acuta 5x	2'	Mixtura 5x	2 2/3'
Fagott	16'	Fagott	16' 1889
Trompete	8'	Trombita	8' 1889

I + II
I + III

I + II
I + III

I + II sub
I + II super

II. manual

Bourdon	16'	Bourdon	16' 1889
Principal	8'	Principal	8' 1889
		Flauta concava	8' 1889
Flauta	8'		
Gamba	8'	Gamba	8' 1889
Viola	8'	Sylvestrina	8' 1889
Flauta tibia	8'	Flauta tibia	8' 1889
Pr. octava	4'	Pr. octava	4' 1889
Flûte travers.	4'	Flûte travers.	4' 1889
Salicet	4'	Salicet	4' 1889
Soperoctav	2'		
		Piccolo	2' 1889

Mixtura 3x	2 2/3'	Mixtura 4x	2 2/3' 1889
Cromorne	8'	Clarinet	8'

II + III

II + III
II + III sub
II + III super

Cornet 3x	2 2/3'	Cornet 3x	2 2/3'	1973	Cornet 3x	2 2/3'	1973	
Mixtur 5x	2'	Mixtur 5x	2'	1973	Mixtura 5x	2'	1973	
Cimbel 3x	1'	Cimbel 3x	1'	1973	Cimbel 3x	1'	1973	
Fagott	16'	Fagott	16'	1973	Fagott	16'	1973	
Trompete	8'	Trompete	8'	1973	Trompete	8'	1973	
Helltrompete	4'	Helltromp.	4'	1973	Clairon	4'	1973	
I + II		I + II			I + II			
I + III		I + III			I + III			
I + IV		I + IV			I + IV			
					I + V			
		I + I super			I + I super			
					I + II sub			
					I + II super			
I + III sub		I + III sub			I + III sub			
I + III super		I + III super			I + III super			
					I + IV sub			
					I + IV super			
					Bourdon	16'	1889	
					Principal	8'	1889	
					Doppelged.	8'		
					Salicional	8'		
Koppelgedackt	8'	1889	Koppelged.	8'	1889			
Quintadena	8'		Quintadena	8'	1973			
Oktav	4'	1889	Oktav	4'	1889	Octav	4'	1889
Traversflöte	4'	1889	Traversflöte	4'	1889	Spitzflöte	4'	
					Dolce	4'	1889	
Nasat	2 2/3'		Nasat	2 2/3'	1973	Nazard	2 2/3'	1973
Superoktav	2'		Superoktav	2'	1973	Octav	2'	
Piccolo	2'	1889	Piccolo	2'	1889	Flüte conique	2'	
Terz	1 3/5'		Terz	1 3/5'	1973	Tierce	1 3/5'	
Sifflöte	1 1/3'		Sifflöte	1 1/3'	1973	Larigot	1 1/3'	
					Septième	1 1/2'		
Flautino	1'		Flautino	1'	1973	Sifflöte	1'	
Scharf 4x	1'		Scharf 4x	1'	1973	Scharf 4x	1'	1973
Cymbel 3x	2/3'		Cymbel 3x	2/3'	1973			
					Trompete	8'		
Krummhorn	8'		Krummhorn	8'	1973	Clarinette	8'	1910
					Vox humana	8'	1973	
Zink	4'		Schalmei	4'	1973	Schalmei	4'	1973
Tremolo			Tremolo			Tremolo		
II + III			II + III			II + III		
II + IV			II + IV			II + IV		
					II + V			

III. manual

Quintatön	16'	Quintatön	16'	1889
		Viola Principal	8'	
Pileata dolce	8'	Pileata dolce	8'	1889
Flauta solo	8'	Flauta solo	8'	1889
Salicional	8'			
Viola magica	8'	Dolce	8'	
Sylvestrina	8'			
		Aeoline	8'	
		Vox coelestis	8'	
		Hegedű Principal	4'	
Flauta	4'	Fl. amabile	4'	1889
Dolce	4'	Dulciana	4'	1889
Piccolo	2'			
		Harmonia aetherea 4x	2 2/3'	
Fagott-hoboe	8'	Hoboa	8'	1889

IV. manual

szabadon kopolázható mű (V. man.)

Gedackt	16'	1889	Gedackt	16'	1889	Quintatön	16'	1973
Prinzipal	8'	1889	Prinzipal	8'	1889	Geigenprinc.	8'	
Nachthornged.	8'		Nachthornged.	8'	1973	Bourd. à ch.	8'	
						Flûte travers.	8'	
Gamba	8'	1910	Gamba	8'	1910	Gamba	8'	
Vox coelestis	8+8'		Vox coelestis	8+8'	1973	Aeoline	8'	
Geigenprinzip.	4'	1910	Geigenprinzip.	4'	1910	Vox coelestis	8'	
Waldflöte	4'		Waldflöte	4'	1973	Fugara	4'	
Dulcian	4'	1889	Dulcian	4'	1889	Flûte octav.	4'	
Prinzipal	2'		Prinzipal	2'	1973	Piccolo	2'	1889
Sesquialtera 2x	2 2/3'		Sesquialt. 2x	2 2/3'	1973	Sesquialt. 2x	2 2/3'	
Mixtur 4x	2'		Mixtur 4x	2'	1973	Plein jeu 5x	2 2/3'	1973
Terzcymbel 3x	4/5'		Terzcymbel 3x	4/5'	1973	Cimbel 3x	4/5'	1973
Clarinette	16'	1910	Clarinette	16'	1910	Bombarde	16'	
			Oboe	8'	1973	Hautbois	8'	1973
Trompette h.	8'		Trompette h.	8'	1973	Trompette h.	8'	
Vox humana	8'		Vox humana	8'	1973			
Schalmei	4'		Zink	4'	1973	Zink	4'	1973
Tremolo			Tremolo			Tremolo		
III + IV			III + IV			III + IV		
						III + V		
Rohrgedackt	8'		Geigenprinzip.	8'		Principal	8'	
Quintadena	4'		Gedackt	8'	1973	Gedackt	8'	
Prinzipal	2'		Gemshorn	4'	1973	Principal	4'	
Quint	1 1/3'		Holzgedackt	4'		Gedackt	4'	1991
Septimcornet 4x	2 2/3'		Prinzipal	2'	1973	Octav	2'	
Quintzimb. 3x	1 1/3'		Mixtur 4x	1 1/3'		Mixtur 4x	1 1/3'	1991
Oboe	8'		Nonenzimb. 3x	1 1/3'		Sordun	16'	1991
Knopffregal	4'		Sordun	16'		Krummhorn	8'	1973
Tremolo			Regal	8'	1973	Tremolo		
			Tremolo					
						IV + V		
						Cornett 5x	8'	
						Chamade	16'	
						Chamade	8'	
						Chamade	4'	

